

УДК 331.5.[338.436:330:004

Наталія Шпак

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Наталія Шпак

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Natalia Shpak

FEATURES OF FORMING HUMAN CAPITAL IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE INFORMATION ECONOMY

У статті на основі узагальнення теоретичних досліджень сучасних науковців щодо ролі людського чинника в економіці автором проаналізовано стан та перспективи розвитку людського капіталу в аграрному секторі економіки. Наведено причини, які негативно впливають на рівень формування і розвитку людського капіталу. Охарактеризовано особливості формування людського капіталу в сільській місцевості. Проаналізовано демографію в Україні, досліджено коефіцієнт природного приросту населення, охарактеризовано вплив освіти на розвиток інформаційної економіки, розглянуто рівень зайнятості сільського населення.

Ключові слова: людський капітал; демографія; освіта; зайнятість сільського населення; технології, розвиток, інформаційна економіка.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 18.

В статье на основе обобщения теоретических исследований современных ученых о роли человеческого фактора в экономике проанализировано состояние и перспективы развития человеческого капитала в аграрном секторе экономики. Приведены основные причины, которые негативно влияют на уровень формирования и развития человеческого капитала. Охарактеризованы особенности формирования человеческого капитала в сельской местности. Проанализирована демография в Украине, исследован коэффициент естественного прироста населения, рассмотрен уровень занятости сельского населения, охарактеризовано влияние образования на развитие информационной экономики.

Ключевые слова: человеческий капитал; демография; образование; занятость сельского населения; технологии, развитие, информационная экономика.

Рис.: 2. Табл.: 1. Библ.: 18.

The author analyzes the state and prospects of human capital development in the agricultural sector of the economy on the basis of a generalization of theoretical researches of modern scholars on the role of the human factor in the economy. The main reasons that have a negative impact on the level of formation and development of human capital are presented. Characterized by the peculiarities of the formation of human capital in rural areas. The demography in Ukraine is analyzed, the coefficient of natural population growth is studied, the influence of education on the development of information economy is described, the level of employment of rural population is considered.

Key words: human capital; demography; education; employment of rural population; technology, development, information economy.

Fig.: 2. Tabl.: 1. Bibl.: 18.

JEL Classification: O150, J430

Постановка проблеми. Організація та управління підприємницькою діяльністю в аграрному секторі неможлива без врахування людського фактора як надзвичайно важливої частини продуктивних сил суспільства. Формування та ефективне використання людського капіталу потребує постійного удосконалення, а саме: підвищення рівня знань та професійної майстерності працівників, інтелектуалізації праці в умовах переходу аграрного сектору до інформаційної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення і функціонування людського капіталу відображали у своїх працях відомі українські економісти: Д. П. Богиня, О. А. Грішнова, М. Ю. Коденська, Н. В. Кравченко, А. М. Стельмашук, М. Й. Малік, С. В. Федоренко, Р. В. Яковенко, В. К. Терещенко та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. При всьому різноманітті теоретичних підходів недостатньо дослідженою залишається проблема особливостей формування людського капіталу в аграрному секторі економіки.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення особливостей формування людського капіталу в аграрному секторі інформаційної економіки як окремого фактора виробництва і важливого чинника економічного зростання.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Виклад основного матеріалу. Побудова постіндустріального суспільства можлива лише на базі розвиненої економіки, яка забезпечує розширене суспільне відтворення. Як показує світова практика, найбільш конкурентоспроможні ті країни, які перейшли на стадію постіндустріального розвитку та використовують у своєму зростанні інновації та продукти НТП. Це підтверджує індекс глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, адже у першу десятку лідерів рейтингу увійшли такі країни, як Швейцарія, Сінгапур, Швеція, Фінляндія, США, Німеччина, Нідерланди, Данія, Японія, Велика Британія. Економіка постіндустріального суспільства суттєво підтримується державним соціальним забезпеченням, піклуванням про непрацездатних та охороною здоров'я.

Згідно з дослідженням ІТ-комітету ЕВА та PricewaterhouseCoopers нині Україна є одним із експортерів у галузі ІТ-технологій, темпи приросту якої становлять 30–40 % у рік. Так, у 2015 році експорт комп'ютерних послуг приніс більше 1,5 мільярда доларів та становив 17 % від всього експорту. Основна частка експорту у цій галузі припадає на розробку програмного забезпечення для іноземних замовників. Збільшенню експорту ІТ-послуг також сприяє прийнятий Верховною Радою України закон про спрощення експорту ІТ-послуг, що робить сферу ІТ-послуг ще більш привабливою. А одним із перспективних напрямків розвитку України як постіндустріальної країни повинен стати подальший розвиток інформаційних технологій, їх більш широке впровадження на підприємствах та збільшення експорту телекомунікаційних та комп'ютерних послуг.

Науково-технічний прогрес посилив інтерес до соціально-економічних реформ і ролі людського чинника, його впливу на економіку і життя суспільства. У сучасному вигляді ці підходи розкриті у працях І. Фішера, який дослідив вплив освіти на людський розвиток, та Т. Шульца, який опублікував у 1961 р. працю «Інвестиції в людський капітал» [1; 2]. Зокрема, в цій роботі Т. Шульц дослідив причини швидкого, майже з руїн, відновлення післявоєнних ФРН і Японії. На його думку, суспільний розвиток був пов'язаний зі здоровим і освіченим населенням, тому інвестиції в ці галузі повинні бути більш пріоритетними порівняно із машинами і заводами: «освіта робить людей більш продуктивними, а хороше здоров'я дає можливість більше виробляти».

Вагомий внесок у розвиток цієї теорії вніс Р. Беккер. На його погляд, інвестиції в здоров'я, освіту, професійну підготовку людини не тільки здорожують капітал, але і забезпечують отримання додаткового прибутку, високу окупність витрат [3]. Подібної думки додержується Є. Борщук і підкреслює, що накопичення знань і досвіду людей є більш важливим, ніж накопичення матеріальних ресурсів, оскільки вони первинні для організації виробництва [4].

Поняття «людський капітал» означає не лише усвідомлення вирішальної ролі людини в економічній системі суспільства, а й визнання необхідності інвестування в людину, бо він збільшується лише шляхом інвестування і дає тривалий економічний ефект. Так, за розрахунками американського теоретика Е. Денісона, інвестиції в людину дають віддачу в 5–6 разів більше, ніж вкладення в матеріальне виробництво. А Світовий банк у процесі обстеження 192 країн дійшов висновку, що лише 16 % економічного зростання у країнах з перехідною економікою зумовлені фізичним капіталом, 20 % – природним, інші 64 % пов'язані з людським і соціальним капіталом.

Людський капітал є конкретною історичною формою функціонування і реалізації людського потенціалу. Людський потенціал перетворюється в людський капітал лише у разі використання його з метою отримання доходу. «Включаючись у виробництво, – наголошує Е. Щетинін, – людський потенціал стає капіталом». Людський капітал як економічна категорія охоплює економічні відносини, пов'язані лише з тими елементами людського потенціалу, які здатні приносити дохід [5]. Це означає, що концепція людського розвитку має на меті сформувати високоосвічену інтелектуально розвинену, культурну людину, а інвестиції в людину є передусім засобом збільшення продуктивності праці та доходу.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Системне реформування української економіки передбачає як її ринкове реформування, так і перехід на новий технологічний спосіб виробництва, де інформація та знання стають базовим економічним ресурсом. Формування інформаційної індустрії, на думку Л. Мельника, зумовлено такими причинами: по-перше, інформація дедалі більше набуває рис продуктивної сили (комп'ютерні технології, кіно- і відеоіндустрія тощо); по-друге, заміна ручної праці розумовою означає водночас інформатизацію економіки; по-третє, глобалізація суспільного життя підвищує роль комунікаційних засобів (Інтернет); по-четверте, інформатизація економіки на практиці означає постійне підвищення ефективності виробництва; по-п'яте, посилення соціальних комунікацій підвищує потреби в інформаційних товарах і послугах (розвиток туризму, масове захоплення фотографією, мистецтвом, спортом, домашнім квітникарством тощо) [6].

Інформація і знання є єдиними продуктами, виробництво яких можна нарощувати безмежно в умовах наявності матеріальних меж. Інформаційно-інноваційний чинник забезпечує нині близько 85 % приросту ВВП провідних країн; високу частку доходів від інформаційної діяльності у загальних доходах населення країни; високу частку інформаційного сектору у ВВП економіки; набуття професіями розумової праці статусу масових; можливістю мінімізації витрат на регулювання вітчизняної економіки [7].

Згідно з теорією Ф. Мачлупа, початкова фаза інформаційного суспільства – це не що інше, як індустріальне суспільство разом із різноманітними цифровими інформаційно-комунікаційними послугами [8]. Спираючись на зарубіжний досвід розвитку Інтернету, вітчизняні аналітики розробили трирівневу систему оцінок впливу Інтернету на економіку країни:

- перший рівень розвитку Інтернету – ринок Інтернету охоплює менше 3 % населення і майже не впливає на економіку країни;
- другий рівень розвитку Інтернету – ринок Інтернету охоплює від 3 до 15 % населення, економіка країни стає каталізатором розвитку Інтернету й електронного бізнесу;
- третій рівень розвитку Інтернету – ринок Інтернету охоплює понад 25 % населення країни і стає каталізатором зростання всієї економіки країни.

Сьогодні кількість інтернет-користувачів в Україні – 21 млн осіб, або 63 % населення, з яких 73 % живуть у містах, а 27 % – у селах. Це засвідчує третій рівень розвитку Інтернету, і населення України може стати каталізатором зростання всієї економіки країни. Якщо ще кілька років тому Інтернет був переважно джерелом інформації, то нині в мережі здебільшого шукають розваг і вирішують побутові проблеми. Перегляд фільмів, спілкування, замовлення товарів, оплата рахунків – найбільш популярні запити української аудиторії. Натомість коло ресурсів, які відвідують українці, звужується. Тобто великі сайти стають ще більшими, а маленькі майже не зростають. Це важливий тренд. Нині утворився постійний «клуб» сайтів, де люди повністю задовольняють свої потреби [9].

Нещодавно в економічній літературі з'явилося поняття «інтелектуальний капітал», який складається з людського та структурного капіталу. Перший характеризується рівнем знань, уміння, творчих здібностей працівників, а другий – технічним та програмним забезпеченням інформаційних систем, патентами, торговими марками, ноу-хау.

На думку А. Чухна, за структурою інтелектуальний капітал є сукупністю людського та технологічного капіталів, бо в інформаційній економіці акцентується на інтенсивних інвестиціях у людський капітал та інформаційні технології [10]. Інтелектуальний капітал реалізується через інтелектуальну працю, яка є творчим процесом взаємодії інтелекту з елементами культури, який як базовий творчий ресурс створює інтелектуальну продукцію та відтворює творчу особистість. Звідси велика кількість елементів взаємодії інтелекту: творча особистість, галузь науки, техніки, виробництва і сфера культури.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Інформаційна культура як новий тип спілкування дає можливість вільного виходу особистості в інформаційне середовище; свобода доступу до нього на всіх рівнях – від глобального до локального; новий тип мислення, що формується в результаті звільнення людини від рутинної інформаційно-інтелектуальної роботи. Серед якостей, що визначають людину, тепер більш виражена орієнтація її на саморозвиток та самонавчання. Вона включає в себе грамотність та компетентність у розумінні природи інформаційно-комунікаційних технологій та творчість в інформаційній поведінці.

Отже, інформаційна економіка, з одного боку, створюватиме попит на визначену якість людських ресурсів, а з іншого – гуманітарний чинник стає основним фактором розвитку. Звідси нагромадження знань та інформації, виробником і носієм яких є людина, визначає розвиток як на рівні підприємства, так і на рівні країни. Тому економічні здобутки у перспективі переважно залежатимуть від успішної самореалізації індивіда, а розвиток його особистості та розумових здібностей стане двигуном інноваційного поступу економіки України, що означатиме ефективне проведення структурної перебудови галузей економіки, їхнє технологічне оновлення, широке застосування інновацій.

Вважаємо, що освіта є найбільш вагомим фактором розвитку людського капіталу, оскільки вона розширює можливості людини в галузі набуття знань і професійних навичок, поліпшує якість життя і служить джерелом економічного зростання та соціального прогресу. Високоосвічені громадяни мають більше можливостей для трудової самореалізації. Тому заходи щодо одержання сучасної освіти стають пріоритетом у проведенні соціально-економічної політики. Однією зі складових індексу людського розвитку ПРООН є індекс рівня освіти, що характеризує грамотність дорослого населення і сукупну частину учнів всіх навчальних закладів. За рівнем освіти Україна входить до групи розвинутих країн.

Однак на вітчизняному ринку праці склалась незадовільна ситуація, оскільки сьгоднішні випускники становлять велику частку серед безробітних. Розірвано зв'язок між рівнем освіти, можливістю отримати роботу та оплатою праці. Масова підготовка престижних професій юриста, менеджера, економіста призвела до зниження якості спеціалістів та відсутності робочих місць. До того ж легальні європейські ринки праці у більшості своїй недосяжні для українців. Отримати роботу за кордоном важко як за формальних причин – через невизнання дипломів, так і через те, що отримані в українських вищих навчальних закладах знання та навички не завжди відповідають вимогам сучасного розвинутого суспільства і конкурентної економіки.

У зв'язку зі зростанням ролі знань різко збільшуються витрати на освіту. Загальновідомо, що економічно розвинені країни не заощаджують на освіті. Вони щорічно кардинально збільшують витрати на освіту з державного бюджету та приватних фондів, забезпечуючи таким чином свій майбутній розвиток.

Країною, що досягла найбільшого зростання ІРЛП у останньому десятилітті, є Катар, який постійно інвестував прибутки від енергоносіїв у освітню галузь та систему охорони здоров'я. Тому зрозумілим стає той факт, що країни, які більшою мірою інвестують кошти в науку, освіту, охорону здоров'я, культуру й інші соціальні проекти, мають більш високі темпи людського розвитку. Це також підтверджує, що найбільшим капіталом країни є люди з їхньою майстерністю, досвідом і спонуканням до корисної економічної діяльності.

Якщо в Європі, й особливо в скандинавських країнах, роблять акцент на державному фінансуванні системи вищої освіти, то в таких країнах, як США, Японія, Австралія, Ізраїль – велика частка платної вищої освіти. За даними Організації економічної співпраці й розвитку, в цих країнах, приватні кошти становлять більше 50 % усіх джерел фінансування. В результаті, це впливає на високий рівень цін на вищу освіту. Так, у середньому

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

в Європі плата за навчання одного студента становила 1100 \$, а в США сягала 5500 \$. Як свідчить досвід багатьох прогресивних країн світу, вагомим джерелом інвестування в розвиток трудового капіталу країни повинна стати держава. За умови раціонального розміщення державного капіталу в галузі освіти, він спроможний забезпечити високий рівень віддачі суспільству.

До найбільш поширених критеріїв ефективності фінансування освіти відносять показники загального обсягу державного фінансування. Так, частка видатків на вищу освіту до загальних видатків Зведеного бюджету коливалася від 4,7 % у 2000 р. до 6,1 % у 2016 р. Проте у статті 61 Закону України «Про освіту» визначається стаття витрат на освіту – 10 % від ВВП. Ці дані є дещо суперечливими: якщо брати за основу відносні показники (частку витрат на вищу освіту у відсотках до ВВП), то результати України відповідають ситуації в розвинених країнах, а якщо взяти абсолютні показники, то Україна на фінансування освіти виділяє значно менше коштів, порівняно з розвиненими країнами. Відповідно, слід змінити існуючу норму фінансування освіти в розмірі 10 % від ВВП, яка є нереальною.

За даними Держстату України в період з 2005 року по 2017 рік в Україні скоротилася загальна кількість вищих навчальних закладів всіх рівнів акредитації – з 951 до 657, або на 30,1 %. За цей же період державне замовлення на підготовку спеціалістів у ВНЗ скоротилося з 351 до 212 тис. осіб, або майже на 40 %. За збереження цієї тенденції в майбутньому якість людського капіталу України може суттєво погіршитися, що відобразиться на усіх сферах суспільного життя [11]. Вивчення впливу освіти на стан людського капіталу показує, що вона дає змогу не лише нарощувати трудовий, але і розширювати творчий потенціал, формувати оптимальні соціально-психологічні умови життя. Важливо, що у провідних країнах світу освіта є пріоритетним напрямом соціальної політики держави.

Особливістю формування людського капіталу в аграрному секторі є те, що цей процес безпосередньо пов'язаний із якістю життя населення. Недостатньо висока якість життя селян, поширення бідності негативно позначаються на якості робочої сили. Тому подолання бідності в селах у сучасних умовах стає найважливішою передумовою формування людського капіталу в аграрному секторі. Важлива роль у вирішенні цього питання відводиться державі.

Ефективне формування людського капіталу залежить від рівня матеріально-технічної бази підприємства, оскільки застарілі техніка і технології не дозволяють використовувати нові знання, гальмують розвиток професійних якостей персоналу. Звідси обґрунтованою є думка В. Куценка, що організація праці на підприємстві має забезпечити фізичну відповідність працівника характеру трудової діяльності; відповідність професійної освіти змісту та вимогам роботи; можливість творчості та самостійності у процесі праці при певному рівні відповідальності; належну організацію робочого місця; відповідну оплату праці та дієву систему матеріального і морального стимулювання; можливості професійного і кар'єрного зростання; належні умови праці та техніки безпеки; дотримання технологічної і трудової дисципліни [12]. Комплекс таких заходів забезпечить вищий рівень використання персоналом здобутих професійних знань, навичок, здібностей, з чим ми повністю погоджуємось.

Працівник сільського господарства в умовах застосування сучасних інформаційних технологій повинен володіти високим рівнем професіоналізму, відповідними знаннями, передовим досвідом. У ринкових умовах він повинен бути обізнаним і стосовно формування відносин із постачальниками продукції та закупівельними підприємствами, що переробляють вироблену ним сировину. Сезонність праці, періоди надмірного трудового навантаження людей поєднуються із періодами відносно неповної завантаженості. Певні

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

проблеми працівники аграрного сектору відчувають і через віддаленість від міст, нестачу інформації про стан ринків, існуючі вимоги до якості продукції тощо. Оскільки аграрне виробництво характеризується численними економічними ризиками, пов'язаними з погодними умовами, хворобами рослин і тварин, невизначеністю ринків й інвестицій, недосконалістю законодавства, недобросовісними діями монополістичних формувань на ринку, то це викликає соціально-психологічну напруженість, зношує людські ресурси.

Формування привабливості сільського способу життя вимагає створення оптимальних соціально-психологічних умов життя через розвиток системи медичних, освітніх, інформаційних, спортивних і культурно-побутових послуг. Не менш важливим є розвиток транспортної інфраструктури, підвищення безпеки житла, техніки, посівів, майна, що допоможе закріпленню працівників на селі.

Специфіка формування людського капіталу в аграрному секторі полягає в тому, що воно відбувається у системі економічних, соціальних та інституційних відносин. У сільськогосподарському виробництві задіяні не лише наймані робітники, але і землевласники, які бажають одержати частку прибутку, селяни – фермери, підприємці, які професійно організовують аграрний бізнес, власники капіталу, наймані менеджери, акціонери, посередники. Вищенаведений склад соціально-економічних груп населення має свої об'єктивні економічні інтереси, суперечності та механізми їх вирішення. Для задоволення інтересів усіх учасників аграрного ринку необхідно забезпечити реалізацію концепції формування доброзичливих відносин із партнерами по бізнесу, керуючись досвідом зарубіжних суб'єктів аграрного ринку. Співпраця суб'єктів АПК стає об'єктивною потребою розвитку виробництва, освіти, науки, кредитної системи, торгівлі.

Людський капітал у вітчизняних сільськогосподарських підприємствах відтворюється в умовах складного біологічного, сезонного, значною мірою ризикованого виробництва, із високим рівнем диверсифікації праці, прив'язаністю до місця проживання, що характеризується складними процесами формування рівня життя і демографії.

Для визначення кількісних та якісних характеристик демографічного процесу важливе значення мають коефіцієнти народжуваності, смертності та приросту населення. Природний приріст доцільно вважати головним показником відтворення населення. Україна належить до держав із таким типом відтворення населення, який характеризується низькими показниками народжуваності, високими – смертності та незначним природним приростом населення. Як в Україні, так і в Полтавському регіоні останніми роками зростає смертність, зменшується природний приріст населення, скорочується тривалість життя (табл., рис 1).

Таблиця

Кількість наявного населення по Україні та Полтавській області (на 01.01.2017)

Регіон	Кількість населення, осіб	У тому числі		Відсоток міського населення	Відсоток сільського населення
		міське	сільське		
Україна	42 584 542	29 482 313	13 102 229	69,23	30,77
Полтавська область	1 426 828	885 606	541 222	62,07	37,93

Джерело: [13].

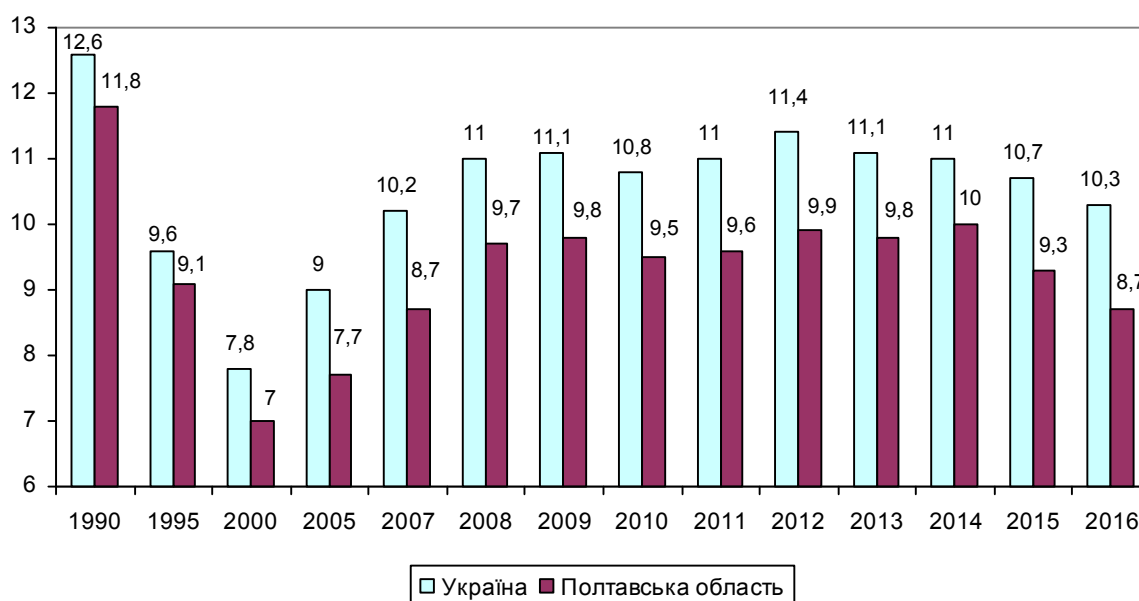

Рис. 1. Коефіцієнт народжуваності населення по Україні і Полтавській області (на 1000 наявного населення)

Джерело: [13].

З рис. 1 видно, що починаючи з 1990 року коефіцієнт народжуваності в Україні зменшився з 12,6 до 10,3 у 2016 році, або на 2,3, тоді як у Полтавській області – на 3,1. Тенденція зменшення коефіцієнта народжуваності є свідченням посилення процесів старіння населення, міграції, скорочення частки дітей і молоді, що негативно позначається на формуванні людського капіталу країни.

Коефіцієнт приросту населення по Україні і Полтавській області наведено на рис. 2.

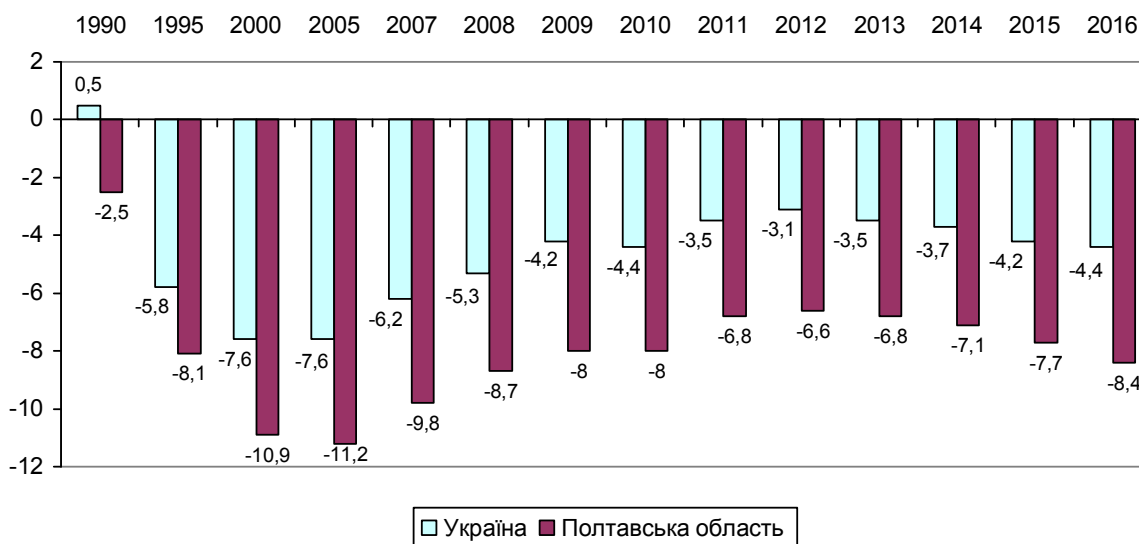

Рис. 2. Загальний коефіцієнт природного приросту населення по Україні і Полтавській області (на 1000 наявного населення)

Джерело: [13].

За період з 1990 по 2016 роки маємо від'ємне сальдо приросту населення, оскільки по Україні загальний коефіцієнт природного приросту знизився з +0,5 до -4,4, а по Полтавській області – з -2,5 до -8,4, тобто на 5,9.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Хоча останнім часом у сільській місцевості спостерігається деяке поліпшення ситуації з народжуваністю, проте високий рівень природного зменшення значно перевищує рівень народжуваності, вказує на від'ємний природний приріст населення й залишається однією з основних причин депопуляції сільського населення.

Згідно з дослідженнями Світового банку за рівнем народжуваності наша держава посідає 182-е місце серед 225 країн світу (10,72 ‰), а за рівнем смертності – Україна на 2-му місці (14,9 ‰) у світі. Вважаємо, що держава повинна проводити активну демографічну політику. Для цього необхідно: стимулювати підвищення народжуваності; розробити сімейну політику щодо збільшення дітей у сім'ях шляхом розширення системи матеріального забезпечення вагітних жінок із багатодітних родин; знижувати рівень зайнятості жінок з метою переорієнтації частини з них на обслуговування сім'ї (за допомогою державної соціальної політики). За останні роки по всіх регіонах України склалася тенденція прогресуючого зменшення чисельності сільського населення, зростання тенденції до постаріння, зменшення частки працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві. Разом з тим відбувається зміна як кількісних демографічних показників, так і якісних: катастрофічно погіршується здоров'я населення, зростає смертність, зменшується тривалість життя. Так, В. Стешенко [14] у своєму дослідженні визначає, що головною компонентою сучасної демографічної ситуації є криза здоров'я, а воно, як відомо, є головною якістю населення. Адже в Україні інтенсивно руйнуються традиційні та не формуються нові цінності (коли людина самостійно дбає про своє здоров'я). Все це призводить до високої смертності, особливо через зовнішні чинники: алкоголізм, травматизм, куріння; через соціально зумовлені захворювання, насамперед, туберкульоз, СНІД; висока смертність простежується від серцево-судинних захворювань. Як наслідок, погіршення здоров'я населення та фізичних, духовних, соціальних цінностей негативно позначиться на якості людського капіталу України.

Реалізація та використання людського капіталу відбувається лише за умов зайнятості, рівень якої в Україні на початку 2017 р. становив 56 %, тоді як рівень безробіття – 9,4 % [13]. Безробіття визначається неминучим супутником ринкової економіки. Проблема сільського безробіття значно складніша, ніж забезпечення роботою міського населення. Дослідження економічної зайнятості працівників аграрної сфери свідчить, що головною причиною безробіття сільського населення є структурні зміни, пов'язані з різким спадом обсягів сільськогосподарського виробництва, а також повільне впровадження ринкових перетворень у сільській місцевості та диверсифікації економіки села. Хоча в цьому плані маємо відзначити, що вже почали відбуватися і певні позитивні зрушення.

Приватизація землі і майна, розвиток нових форм власності та господарювання в аграрному секторі економіки, зміни в обсягах і структурі виробництва сільськогосподарської продукції спричиняють помітні зміни у чисельності та структурі населення, зайнятого у сільському господарстві.

Якщо у 2001 році чисельність зайнятих у сільському господарстві становила 5,2 млн осіб (24,8 % від зайнятого населення), у 2003-му – вже 5,0 млн осіб (23,1 %). У 2010 році відбулося значне скорочення загальної кількості зайнятих у народному господарстві України, кількості зайнятих у сільському господарстві, а також зменшення складу зайнятих у сільському господарстві до 12,09 % у загальному обсязі зайнятого населення. В 2016 році показник зайнятості сільського населення до загальної кількості зайнятих в Україні скоротився до 11,2 %, але залишається достатньо значним. У розвинених країнах частка зайнятих у цій галузі економіки дорівнює: у США – 3 %, країнах ЄС – від 4 % (Великобританія) до 12 % (Португалія); Японії – 9 %. Зайнятість у цій галузі понад 11,2 % економічно активного населення показує, що економіка аграрного сектору України базується значною мірою на ручній праці, застарілих технологіях, тобто є неефективною.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Впровадження інновацій в агропромисловому комплексі, розширення інформаційних технологій, розвиток агросервісу та сфери обслуговування населення дасть змогу розширити сферу зайнятості на селі, отримати роботу за місцем проживання, забезпечити нею працездатну молодь і можливість формувати людський капітал в аграрному секторі [15].

Про дуже низький рівень використання людського капіталу в Україні свідчить той факт, що наша країна за продуктивністю праці в сільському господарстві відстає від розвинених країн світу приблизно у 7–8 разів. Крім того, в Україні дуже низький рівень заробітної плати (менше 200 дол. у 2016 р.), що виступає мотиваційною основою підвищення продуктивності праці, нарощування людського капіталу, поліпшення його якісних характеристик, уособлює в собі винагороду за виконану працю та вартість відтворення робочої сили. Для порівняння: середня заробітна плата у Швейцарії становить 6301 дол., Австралії – 3780 дол., США – 3258 дол., Німеччині – 2851 дол. [16].

Висновки і пропозиції. Успішність переходу до інформаційної економіки залежить від здатності держави впливати, як на економіку, так і на суспільство у цілому. Державі сьогодні необхідно реалізувати в економічній політиці багато фундаментальних принципів. Це, насамперед, створення сприятливого інвестиційного клімату та заохочення інвестицій, всебічний розвиток науки та технологій, як найважливішого ресурсу, що спонукає економічне зростання; створення та підтримка конкурентних умов для всіх учасників ринку з метою заохочення інновацій і росту продуктивності праці; формування людського капіталу, який здатен адаптуватись у швидко мінливих умовах і який має навички керування виникаючими ризиками; створення умов для інститутів бізнесу, орієнтованих на ефективне інвестування у галузях, де створюються нові знання та починається процес їхнього поширення.

Таким чином, основними перевагами економіки знань є безмежність знань, що обумовлює необмеженість ресурсної бази, взаємопроникнення економік, значне зниження витрат обігу, формування й розвиток високотехнологічних ринків, підвищення цінності освіти людини, що призведе до зростання експорту людського капіталу та інтелектуальних послуг.

Для розвитку економіки, яка ґрунтується на ефективному використанні знань, інформації та технологій, в Україні необхідно привести у відповідність до вимог інформаційної економіки такі напрями економічної діяльності держави:

- комплексний розвиток системи освіти, стимулювання дослідницької та науково-технічної діяльності;
- посилювання міжнародної кооперації в освітній, науковій та інноваційній сферах;
- структурна перебудова економіки для переходу до інформаційного суспільства;
- забезпечення ефективної державної політики у сфері фінансування інноваційних проектів.

Безпосередньо в аграрному секторі необхідно:

- застосування сучасних комп'ютерних технологій;
- впровадження передового досвіду інформаційних систем управління сільськогосподарським виробництвом;
- налагоджування комунікативних зв'язків між виробниками, переробниками і споживачами сільгосппродукції;
- підвищення професійного рівня працівників завдяки впровадженню ІТ-технологій на аграрних підприємствах.

Робимо висновок, що інформаційна економіка безпосередньо пов'язана із глобалізацією світової економіки, зростаючою роллю науки й технологій, розвитком мережових послуг і комунікацій, концентрацією потоків (інформаційних, інвестиційних, грошових), формуванням і ефективним використанням людського капіталу, як джерел добробуту держави й суспільства.

Список використаних джерел

1. Фишер С. Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи ; пер. со 2-го англ. изд. – М. : Дело ЛТД, 1995. – 864 с.
2. Shultz N. Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities. In: Human Resources / N. Shultz. – N. Y., 1975. – (Fiftieth Anniversary Colloquium VI).
3. Беккер Г. С. Трактат о семье / Г. С. Беккер. – М., 1981. – 260 с.
4. Борщук С. М. Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем : [монографія] / С. М. Борщук – Львів : Растр-7, 2007. – 436 с.
5. Щетинин В. Человеческий капитал и неоднозначность его трактовки / В. Щетинин // Мировая экономика. – 2001. – № 12. – С. 49.
6. Мельник Л. Г. Информационная экономика / Л. Г. Мельник. – Сумы, 2003. – 284 с.
7. Габович А. Интернет – это средство зарабатывания денег / А. Габович // Internet UA. – 2004. – № 8. – С. 11–13.
8. Machlup F. The Economics of Informations and Human Capital / F. Machlup. – Princeton, 1984. – 125 p.
9. Як з'явився Інтернет в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://informato.rnews/yak-z-yavuvsvya-internet-v-ukrajini>.
10. Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України / А. А. Чухно. – К. : Логос, 2003. – 631 с.
11. Витрати на освіту. R&B Group [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rb.com.ua/ukr/marketing/tendency/8324>.
12. Куценко В. І. Людський капітал як фактор соціального захисту населення: проблеми зміцнення / В. І. Куценко, Г. І. Євтушенко // Зайнятість і рийок праці : міжнар. наук. зб. – 1999. – № 10. – С. 78–89.
13. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Стешенко В. С. Изучение воспроизводства народонаселения: теоретические проблемы / В. С. Стешенко. – К., 1981. – 327 с.
15. Сільське господарство України 2016 : стат. зб. – К. : Державна служба статистики України. 2017. – 246 с.
16. Козар В. В. Використання трудового потенціалу в умовах глобалізації світового ринку праці / В. В. Козар, Г. Г. Старостенко // Інвестиції: практика та досвід : науково-практичний журнал. Економічні науки. – 2015. – № 22. – С. 21–28.
17. Дерій Ж. В. Вплив механізмів державного регулювання на процеси функціонування людського потенціалу / Ж. В. Дерій, С. А. Скиба // Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал. – 2016. – № 1 (5). – С. 18–30.
18. Derii Zh. V. Extended reproduction of human potential in today's environment / Zh. V. Derii, T. I. Zosyenko, S. A. Skyba // Scientific bulletin of Polissia. – 2016. – № 2 (6). – Pp. 66–72.

References

1. Fisher, S., Dornbush, R., Shmalenzi, R. (1995). *Ekonomika [Economy]* (Trans from 2nd English edition). Moscow: Delo LTD (in Russian).
2. Shultz N. (1975). *Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities*. In: *Human Resources*. N. Y. (Fiftieth Anniversary Colloquium VI).
3. Bekker, H.S. (1981). *Traktat o seme [Treatise on the family]*. Moscow (in Russian).
4. Borshchuk, Ye.M. (2007). *Osnovy teorii stiikoho rozvytku ekoloho-ekonomichnykh system [Fundamentals of the theory of sustainable development of ecological and economic systems]*. Lviv: Rastr-7 (in Ukrainian).
5. Shchetinin, V. (2001). Chelovecheskii kapital i neodnoznachnost ego traktovki [Human capital and ambiguity of its interpretation]. *Myrovaia ekonomika – World economy*, № 12, p. 49 (in Russian).
6. Melnik, L.G. (2003). *Informatsionnaia ekonomika [Information economy]*. Sumy (in Russian).
7. Gabovich, A. (2004). Internet – eto sredstvo zarabativaniia deneg [The Internet is a means of making money]. *Internet UA*, № 8, pp. 11–13 (in Russian).
8. Machlup, F. (1984). *The Economics of Informations and Human Capital*. Princeton, N.Y.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

9. *Yak z'явиwsia Internet v Ukraini [How the Internet appeared in Ukraine]*. Retrieved from <http://informator.news/yak-z-yavywsia-internet-v-ukrajini>.

10. Chukhno, A. A. (2003). *Postindustrialna ekonomika: teoriia, praktyka ta yikh znachennia dlia Ukrainy [Post-industrial economics: theory, practice and their significance for Ukraine]*. Kyiv: Lohos (in Ukrainian).

11. *Vytraty na osvitu. R&B Group [Education costs. R&B Group]*. Retrieved from <http://rb.com.ua/ukr/marketing/tendency/8324>.

12. Kutsenko, V.I., Yevtushenko, H.I. (1999). *Liudskyi kapital yak faktor sotsialnoho zakhystu nase-lennia: problemy zmitsnennia [Human Capital as a Factor in Social Protection of Population: Problems of Strengthening]*. *Zainiatist i rynek pratsi – Employment and inconvenience*, № 10, pp. 78–89 (in Ukrainian).

13. *Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Ser-vice of Ukraine]*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

14. Steshenko, V.S. (1981). *Izuchenie vosproizvodstva narodonaseleniia: teoreticheskie problemy [The study of population reproduction: theoretical problems]*. Kyiv (in Russian).

15. *Sil'ske hospodarstvo Ukrainy 2016: statystychnyi zbirnyk [Agriculture of Ukraine 2016: Statis-tical collection]* (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (in Ukrainian).

16. Kozar, V.V., Starostenko, H.H. (2015). *Vykorystannia trudovoho potentsialu v umovakh hlob-alizatsii svitovoho rynku pratsi [Use of labor potential in the conditions of globalization of the world labor market]*. *Investytsii: praktyka ta dosvid: naukovo-praktychnyi zhurnal, ekonomichni nauky – In-vestments: practice and experience: a scientific and practical journal. Economic sciences*, № 22, pp. 21–28 (in Ukrainian).

17. Derii, Zh.V., Skyba, S.A. (2016). *Vplyv mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuвання na protsesy funktsionuvannia liudskoho potentsialu [Influence of the mechanisms of state regulation on the process of functioning of human potential]*. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Prob-lems and prospects of economics and management*, № 1 (5), pp. 18–30 (in Ukrainian).

18. Derii, Zh.V., Zosymenko, T.I., Skyba, S.A. (2016). *Extended reproduction of human potential in today's environment. Scientific bulletin of Polissia*, № 2 (6), pp. 66–72.

Шпак Наталія Андріївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри товарознавства, підприємництва та торгівлі, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Шпак Наталия Андреевна – кандидат экономических наук, доцент кафедры товароведения, предпринимательства и торговли, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Shpak Natalia – PhD in Economics, Associate Professor of Department of commodity, business and trade, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: levadanataly@gmail.com